

5. *О мерах по коренному совершенствованию структуры и повышению эффективности деятельности судебной системы Республики Узбекистан* : Указ Президента Республики Узбекистан от 21 февраля 2017 г. № УП-4966 // Собрание законодательства Республики Узбекистан. - 2017. - № 8. - Ст. 109. - С. 144–172 – 27 февраля.

6. *О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан* : Указ Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 г. № УП-4947 // Собрание законодательства Республики Узбекистан. - 2017. - № 6. - Ст. 70. - С. 223–248. - 13 февраля.

7. *О внесении изменений и дополнения в Конституцию Республики Узбекистан* : Закон Республики Узбекистан от 6 апреля 2017 г. № ЗРУ-426 // Собрание законодательства Республики Узбекистан. - 2017. - № 13. - Ст. 213. - С. 277–278. - 10 апреля.

8. *О Высшем судебном совете Республики Узбекистан* : Закон Республики Узбекистан от 6 апреля 2017 г. № ЗРУ-427 // Собрание законодательства Республики Узбекистан. - 2017. - № 14. - № 14. - Ст. 214. - С. 279–292. - 10 апреля.

9. *О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с принятием дополнительных мер по обеспечению гарантий надежной защиты прав и свобод граждан* : Закон Республики Узбекистан от 29 марта 2017 г. № ЗРУ-421 // Собрание законодательства Республики Узбекистан. - 2017. - №13. - Ст. 194. - С. 214–262. - 3 апреля.

Хожабеков П. К. Новый этап судебно-правовых реформ в Узбекистане

В статье предпринимается попытка анализа хода судебно-правовой реформы в Узбекистане, обращается внимание на необходимость более динамичного и ускоренного их внедрения в жизнь.

Ключевые слова: судебно-правовая реформа, законы, указы, суды, демократия, реформа, права человека, верховенство закона, либерализация.

Хожабеков П. К. Новий етап судово-правових реформ в Узбекистані

У статті робиться спроба аналізу ходу судово-правової реформи в Узбекистані, звертається увага на необхідність більш динамічного і прискореного їх втілення у життя.

Ключові слова: судово-правова реформа, закони, укази, суди, демократія, реформа, права людини, верховенство закону, лібералізація.

Khozhabekov P. A new stage of judicial and legal reforms in Uzbekistan

This paper reviews and analyzes the progress of judicial and legal reform in Uzbekistan, draws attention to their importance and the need for an objective assessment of the results of these reforms.

Key words: judicial-legal reform, laws, decrees, courts, democracy, reform, human rights, rule of law, liberalization.

УДК 343

Костянтин Вікторович Шкарупа,

викладач кафедри загальноправових дисциплін

Інституту кримінально-виконавчої служби,

кандидат юридичних наук

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ
І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ
ТА ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН
ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ**

Перебуваючи на порозі реформування правоохоронної системи, Україна повинна сфокусувати свою увагу на недоліках та проблемах, що заважають роботі пенітенціарної системи. Оскільки вона посідає першу сходинку на шляху до «оздоровлення» засуджених у процесі ресоціалізації. Вивчення досвіду інших країн на ниві кримінально-виконавчого права допоможе деталізувати розбіжності, одночасно охопивши позитивні та негативні аспекти функціонування закладів такого типу.

Заклики до гуманної організації тюремних установ у зв'язку з ідеями про законність і справедливість у каральній політиці містилися ще у праці Вольтера «Нагорода за справедливість і гуманність», де він писав: «Не слід, щоб в'язниця була схожа на палац. Не слід також, щоб вона була схожа на бійню. <...> Тюремне ув'язнення є покаранням вже саме собою; воно, отже, має бути відповідним з величиною злочину <...> Як би мало не тривало тюремне ув'язнення, воно є мукою. Коли ж до нього засуджують довічно, то це нестерпне мука». Саме тому було зроблено чимало спроб, щоб знайти найоптимальніший варіант існування в'язниць, які завдавали б найменшу шкоду засудженим та сприяли виправленню [1].

Мета статті полягає у тому, аби показати через призму історичного розвитку пенітенціарної системи переваги та недоліки функціонування в'язниць у світі. Розкрити сутність становлення цих систем, відслідкувати головні проблемні питання розвитку в'язниць і встановити оптимальну модель їх існування.

Пенітенціарна система забезпечує виконання покарань як пов'язаних, так і не пов'язаних із позбавленням волі, а також утримання підслідних з моменту взяття під варту до суду [2]. Пенітенціарна система покликана забезпечити не тільки виконання судових вироків, а й профілактику рецидиву злочинів.

У Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими зазначено, що метою та виправданням вироку щодо позбавлення волі є захист суспільства та запобігання загрозливим для суспільства злочинам [3].

Попередити виникнення злочинів можливо лише тоді, коли раніше засуджені особи при виході з місць позбавлення волі можуть стати на шлях виправлення. Ізоляція від суспільства повинна стимулювати гармонійний розвиток особистості і в закладах закритого типу, що згодом може відобразитися на психічному та соціальному житті особи. З цієї причини в'язнична система не повинна завдавати ув'язненим додаткових страждань [4].

Прийнято вважати, що сучасна тюремна система зародилася у Сполучених Штатах Америки наприкінці XVIII ст., хоча в'язниці як такі, зокрема і поодинокі, з'явилися ще раніше, наприклад, наприкінці XVI ст. у Голландії у вигляді так званих каторжних в'язниць. Буржуазія Америки, долаючи консерватизм, зробила пенітенціарну систему більш «гнучкою».

Першою в історії сучасних буржуазних в'язниць вважають створену в 1786 р. в'язницю у Філадельфії. Вона була визнана законодавчими зборами штату Пенсильванія як місце позбавлення волі злочинців і перейшла в юрисдикцію місцевих судів. Звідси й відбулася перша тюремна система, що отримала назву філадельфійська, або пенсильванська система.

Пенсильванська система – це система одиночного ув'язнення, для якої характерні суворі ізоляція кожного засудженого, абсолютне мовчання і виконання арештантами невеликих робіт у камерах. Там же, у Філадельфії, в 1829 р. була побудована в'язниця нового, модернізованого типу.

Вони відрізняються своєрідною зовнішньою і внутрішньою побудовою. Наприклад, в'язниця «Вішневий пагорб» мала мережу камерних блоків, які розходилися від одного загального центру, як спиці в колесі. Біля кожного блоку був дворик для прогулянок, розбитий на маленькі ізольовані ділянки, що відповідають кількості одиночних камер. Знову прибулому засудженому при вході до в'язниці зав'язували очі і вели його в свою камеру таким чином, щоб він не розібрався у плануванні будівлі в'язниці і не побачив нікого з інших ув'язнених. Персонал в'язниці також повинен був дотримувати абсолютної тиші і не вступати в розмови з ув'язненими. Були й інші заходи для забезпечення суворі ізоляції.

Оборнська тюремна системи – система принципів побудови відбування позбавлення волі в умовах тюремного ув'язнення. Система отримала назву оборнської по найменуванню першої в'язниці, в якій вона була введена в 1820 р. у місті Оубурн поблизу Нью-Йорка. Характеристика закладів такого типу зводилася до того, що ув'язнені проживали в роздільних камерах-келіях тільки на ніч; вдень працюють всі разом, але з дотриманням суворого мовчання. Оборнська в'язниця згодом стала прототипом загального виду тюрем, а філадельфійська – одиночного типу камер. Різні принципи утримання ув'язнених у зазначених системах обумовлені різним розумінням того, що є засобом виправлення засудженого і за допомогою яких умов утримання може бути досягнута мета виправлення злочинця.

Роботи були різноманітні, дисципліна – вкрай сувора. Головні вимоги – неухильна старанність і повне мовчання. Як за сніданком або обідом, так і під час робіт арештанти не мали права розмовляти або обмінюватися із сусідом півсловом або жестом. Будь-який проступок карався тут же на місці наглядцем; засіб розправи був примітивний – биття батою. Влада наглядача була величезною і безконтрольною: він тільки відзначав у книзі, кому і скільки тілесних стягнень було застосовано протягом дня. Саме жорстоке поводження із арештованими зумовило те, що ці системи не отримали схвальних відгуків.

З європейських держав наприкінці XIX – на початку XX ст. тільки Франція прихильно поставилася до системи США. Головними недоліками вважали постійне мовчання, адже це вбивало здатність людини мислити. Згодом заборона була поширена лише на постійні розмови, а потім було введено класифікацію засуджених і розподіл їх за категоріями і групами з метою ізольованого утримання та перешкоджання передачі кримінального досвіду в місцях позбавлення волі [5].

На початку XXI ст. все частіше говорилося про те, що праця засуджених при виконанні кримінальних покарань повинна бути добровільною. Про це говорять юристи, вчені-правознавці, правозахисники та співробітники різноманітних міжнародних організацій. Трудова адаптація засуджених до позбавлення волі починається у стінах виправного закладу і повинна продовжуватися після його звільнення.

У 1930 р. Міжнародною організацією праці (далі – МОП) була прийнята Конвенція про примусову та обов'язкову працю (ратифікована в СРСР у 1956 р.), що забороняла примусову працю. Проте це не забороняє працю, передбачену вироком суду.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) (ратифікований СРСР у 1973 р.), також допускає залучення до праці осіб, які відбувають кримінальні покарання у вигляді каторжних робіт.

Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими прийняті в 1955 р. на Першому конгресі ООН з проблем профілактики злочинності і поводження із засудженими. Так, у п. 2 ст. 71 працю засу-

джених до позбавлення волі закріпили як обов'язок: «Всі засуджені зобов'язані працювати у відповідних з їх фізичними і розумовими можливостями, затвердженими лікарем» [6].

Як бачимо, і ця система не увінчалася успіхом, оскільки ідеї були занадто новими та від них «віяло» демократією, а ліберальний підхід щодо засуджених суперечив консервативним методам.

Продовженням прогресивної системи Мекончі стала концепція, заснована Вальтером Кронфортом в Ірландії, що полягала у ступеневості. Зміст цієї концепції у тому, що відбування покарання у в'язниці розбивається на чотири щаблі. Першу сходинку становить ув'язнення в одиночній камері, перебування в якій визначається диференційовано, залежно від того, до якого класу належить ув'язнений.

Другий ступінь – це, коли після відбуття призначеного терміну одиночного ув'язнення засуджені переводяться у загальну камеру, в якій вони діляться на п'ять класів і переходять із нижчого класу у вищий за кількістю отриманих марок.

Третю сходинку становлять вже самостійні перехідні тюрми, в які переводяться ув'язнені вищого класу. Перебування у цих в'язницях пов'язано з елементами довіри і частковою свободою з метою приучання до повної свободи. Тут ув'язнені працюють, їхнє становище схоже на становище вільнонайманих робітників – своє утримання вони повинні виправдовувати самі. Кінцевим пунктом є умовне звільнення.

Цікавий досвід Великої Британії у сфері ювенальної юстиції, яка була введена під назвою «борстальська» (від назви міста, де була заснован Борсталь) для осіб від 16 до 21 року. Поміщення у борстальську в'язницю означає, що правопорушник у розпорядженні тюремної адміністрації на чотири роки, в межах яких він повинен реально відбутися не менше 9 місяців і не більше трьох років [7, с. 67]. Але цей вид в'язниць не здобув визнання, не виправдавши сподівання та щорічні економічні затрати.

На відміну від Великої Британії, у Франції історичним джерелом кримінальних, кримінально-процесуальних і пенітенціарних норм є кодифікований закон і підзаконні акти. Управління пенітенціарними установами здійснюється Міністерством юстиції. Тюрми у Франції поділяються на центральні (для засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад один рік) і місцеві. Нараховується 14 центральних тюрем із яких одна жіноча. Новоприбулі засуджені до центральної тюрми повинні відбутися 45 діб карантину в одиночній камері, тим самим адаптуючись до умов життя в тюрмі, після чого їх переводять до загальних камер. Місцеві тюрми підпорядковані департаментам, у яких тримають засуджених різних категорій: підслідних; осіб, які засуджені на невеликі строки позбавлення волі; засуджених до смертної кари; осіб, засуджених за несплату боргів. Як і в інших країнах, є пенітенціарні установи, де тримають осіб, засуджених на невеликий строк (який не перевищує шести місяців). Для неповнолітніх засуджених створюються окремі пенітенціарні установи: центри спостереження, центр виховання під наглядом. У пенітенціарних установах Франції застосовується прогресивна система відбування покарання, організовується праця засуджених, професійне і загальноосвітнє навчання.

Аналізуючи досвід використання різних підходів до ресоціалізації засуджених у різні часи, можна констатувати, що реформи у пенітенціарній системі проходили плавно без радикальних змін. Нові в'язниці розпочинали функціонування одночасно з існуванням закладів «старого зразка».

Зазначені вище в'язничні системи мають назву «класичних», хоча ці системи і функціонували у різних країнах, але кожна з них отримала певні зміни, пов'язані з ментальністю того чи іншого народу, особливістю правової системи та іншими детермінантами.

Проте сьогодні покарання у вигляді позбавлення волі здійснюється у США у виправних установах, у систему яких входять федеральні в'язниці, в'язниці штатів і місцеві (окружні та муніципальні) тюрми. Сучасна пенітенціарна система США зберегла вплив пенсільвано-оборнської системи: у в'язницях застосовуються жорсткі заходи підтримки порядку, але є також деякі елементи прогресивної системи відбування покарання. Останнім часом пенітенціарна система США зіткнулася з істотним збільшенням чисельності засуджених у виправних установах.

Тюрмами мінімальної безпеки є установи відкритого типу. Вони не мають озброєної охорони. У них діє полегшений режим, а засудженим надається можливість трудитися за межами установи. Вони найчастіше є таборами або фермами, які спеціалізуються на будівництві доріг, виконанні сільськогосподарських та інших суспільно корисних роботах. В'язниці середньої безпеки мають озброєну охорону, але в них немає високих стін. Вони відносяться до установ закритого типу. Засуджені можуть виводитися для робіт за межі в'язниці. В'язниці з максимальним ступенем безпеки є виправними установами в класичному розумінні: вони обнесені високими стінами, мають сторожові вишки, посилену охорону, жорсткий режим утримання, виходити за межі тюрем забороняється. У подібних закладах містяться найбільш небезпечні злочинці.

Місцеві в'язниці призначені для утримання найменш небезпечних злочинців, засуджених за порушення громадського порядку і дрібні крадіжки.

Сьогодні пенітенціарна система США має низку проблем, зокрема, це занадто велика кількість засуджених. Так, штат Каліфорнія найбільше скоротив число ув'язнених (більш ніж на 15 тисяч осіб), проте це не знизило гостроту кризи, в якій перебуває пенітенціарна система. В'язниці виявилися настільки перенаселені, що Верховний Суд США виніс вердикт про необхідність скорочення числа ув'язнених. Показово, що, згідно з рішенням суду Каліфорнія не може утримувати у в'язницях понад 110 тисяч осіб (при тому, що на момент вердикту у в'язницях утримувалося 160 тисяч), це становить 137,5 % від числа ув'язнених, на яких ці в'язниці розраховані [8].

Загальновідомий виключно суворий характер правоохоронної системи штату: потрапити за ґрати в Каліфорнії можна навіть за найдрібніші провини. Зокрема, тут існує норма, згідно з якою громадянин може бути засуджений до довічного ув'язнення у разі вироку за трьома звинуваченнями в особливо небезпечних злочинах.

Відсутня в штаті й ефективна система реабілітації громадян, які відбули покарання. Відомо, що 47 % ув'язнених, які вийшли в Каліфорнії на свободу, знову опиняються за ґратами протягом року [9].

У пенітенціарній системі зарубіжних країн центральне місце займає психолого-педагогічна складова, що відображена у роботі персоналу цих установ. У вітчизняних установах такого типу немає акценту на підтримання саме психологічної атмосфери у колективах засуджених, тому доцільно було б запровадити пенітенціарну педагогіку як елемент початкового етапу ресоціалізації засуджених. Також у більшості країн Західної Європи праця є складовою відбування всіх видів покарання як пов'язаних із позбавленням волі, так і не пов'язаних; є частиною режиму утримання та соціальної адаптації. Історія виникнення та функціонування пенітенціарної системи має багато білих плям і недоліків існування, проте сучасний стан існування в'язниць демонструє, що шляхом спроб і помилок можна досягнути бажаного результату.

Використані джерела

1. *Вольтер*. Избранные произведения по уголовному праву и процессу / Вольтер. – М. : Госюриздат, 1956.
2. *Гидденс Э.* Устроение общества. Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – М. : Прогресс, 2003.
3. *Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями* від 30 серпня 1955 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212
4. *Кристи Н.* Борьба с преступностью как индустрия / Н. Кристи. – М. : Прогресс, 1999.
5. *Барнс Г. Е., Титерс Н. К.* Новые горизонты в криминологии / Г. Е. Барнс, Н. К. Титерс. – Нью Дели, 1966.
6. *Мінімальні стандартні правила ООН по відношенню до заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням* (Токійські правила) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml.
7. *Астемиров З. А.* Исправительные учреждения в зарубежных странах / З. А. Астемиров. – Рязань : Вид-во Рязанської вищої школи МВС РСР, 1972.
8. *Dimon L.* 80,000 Americans Suffer From a Cruel and Unusual Practice Most Countries Abolished / Laura Dimon. – 2014. – March 12.
9. *Fields G.* The New Asylums: Jails Swell With Mentally Ill / Gary Fields, Erica E. Phillips // The Wall Street Journal, 2013. – September 25.

Шкарупа К. В. Міжнародно-правовий аспект виникнення і функціонування пенітенціарної служби та вплив на розвиток суспільних відносин у цій сфері

У статті описано історичний розвиток пенітенціарної системи через призму детермінантів умов, що сприяли удосконаленню системи в'язниць. На прикладі найбільш успішних країн проаналізовано основні проблеми, які виникають при функціонуванні пенітенціарної системи.

Ключові слова: пенітенціарна система, пенсильванська система, оборнська система, борстальська в'язниця, реформаторії.

Шкарупа К. В. Международно-правовой аспект возникновения и функционирования пенитенциарной службы и влияние на развитие общественных отношений в этой сфере

В статье описано историческое развитие пенитенциарной системы через призму детерминантов условий, способствовавших совершенствованию системы тюрем. На примере наиболее развитых стран проанализированы основные проблемы, возникающие при функционировании пенитенциарной системы.

Ключевые слова: пенитенциарная система, пенсильванская система, оборнская система, борстальская тюрьма, реформатории.

Shkarupa K. The international legal aspect of the origin and functioning of the penitentiary service and the impact on the development of public relations in this sphere

The article describes the historical development of the penitentiary system in the light of the determinants of conditions that contributed to the improvement of the system of prisons. For example, US analyzes the main problems that arise in the operation of the prison system.

Key words: penitentiary system, pennsylvania, obornska system, borstalskoy prison, reformers.